

AFORIZMLARNI TIL VA USLUBIY JIHATDAN TAHLIL QILISH METODLARI

Sultonova Gulchehra Xusanovna

Termiz davlat muhandislik va agrotehnologiyalar universiteti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrasida o'qituvchisi

МЕТОДЫ АНАЛИЗА АФОРИЗМОВ В ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ И СТИЛЕВОМ АСПЕКТЕ

Султанова Гулчехра Хусановна

Преподаватель кафедры узбекского языка и литературы

Термезского государственного университета инженерии и
агротехнологии

METHODS OF ANALYSIS OF APHORISMS IN LINGUISTIC AND STYLISTIC ASPECT

Sultonova Gulchehra Husanovna

Teacher of the Department of Uzbek Language and Literature, Termez
State University of Engineering and Agrotechnology

E-mail:

sultonova.g@mail.ru

Orcid: 0009-0005-0139-
5651

Annotatsiya: Ushbu maqolada aforizmlarning til va uslub jihatidan tahlili o'tkazilib, ularning poetik, nasriy va metaforik shakllarda ifodalanishi o'rganiladi. Aforizmlar – qisqa, lekin mazmun jihatidan chuqur iboralar bo'lib, ularning uslubiy tahlili tilning badiiy va ifodaviy imkoniyatlarini anglashga yordam beradi. Tadqiqot davomida aforizmlarning poetik shakli qofiya va ritm bilan, nasriy shakli ravon va mantiqiy tuzilish bilan, metaforik shakli esa obrazli ifoda va chuqur ma'no qatlamlari bilan ajralib turishi aniqlanadi.

Kalit so'zlar: Aforizmlar, stilistik xususiyatlar, poetik aforizmlar, nasriy aforizmlar, Metaforik aforizmlar.

Аннотация: В этой статье анализируются афоризмы с лингвистической и стилистической точки зрения, исследуется их выражение в поэтической, прозаической и метафорической формах. Афоризмы — это короткие, но глубоко значимые выражения, и их стилистический анализ помогает исследовать художественные и выразительные возможности языка. Исследование определяет, что поэтические афоризмы характеризуются рифмой и ритмом, прозаические афоризмы — беглостью и логической структурой, а метафорические афоризмы — образным выражением и глубокими слоями смысла.

Ключевые слова: Афоризмы, стилистические особенности, поэтические афоризмы, прозаические афоризмы, метафорические афоризмы.

Annotation: This article analyzes aphorisms from a linguistic and stylistic perspective, examining their expression in poetic, prosaic, and metaphorical forms. Aphorisms are short yet deeply meaningful expressions, and their stylistic analysis helps to explore the artistic and expressive capabilities of language. The study identifies that poetic aphorisms are characterized by rhyme and rhythm, prosaic aphorisms by fluency and logical structure, and metaphorical aphorisms by figurative expression and deep layers of meaning.

Key words: Aphorisms, stylistic features, poetic aphorisms, prose aphorisms, metaphorical aphorisms.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ/INTRODUCTION).

Hozirgi kunda tilshunoslikda rivojlanib borayotgan sohalaridan biri Aforizmdir. Aforizm – (gr. aphorismos – hikmatli so'z) “aniqllovchi”, “chegaralovchi” degan ma'nolarni anglatadi. Bu

so'zni ilk bor olim Gippokrat tibbiyot haqidagi traktatida simptom va kasallik tashxisi bilan bog'liq tarzda qo'llagan. Dastlab tibbiyot termini sanalgan bu so'z XVII asrdan adabiyotshunoslik termini sifatida G'arbda keng tarqalgan. XVIII asrdan rus

adabiyotshunosligida, XX asrdan o'zbek adabiyotshunosligida qo'llana boshlagan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД/MATERIALS AND METHODS).

“Aforizm” adabiy ijod hodisasi sifatida o'zbek adabiyotida “Qutadg'u bilig”dan to hozirgacha bo'lgan taraqqiyot jarayonini bosib o'tdi va mavzu jihatdan maqol kabi rang-baranglik hosil qildi. Muallifi ma'lum bo'lgan, chuqur mazmunli, aniq va ixcham shaklli hikmatli gap aforizm hisoblanadi. Xalq maqollaridan farqli ravishda aforizmlarning muallifi hamma vaqt aniq bo'ladi. Aforizmida so'z qancha oz bo'lsa, uning ifodaliligi, o'tkirligi shuncha ortadi. Til va uslub jihatidan tahlil adabiyotshunoslik va tilshunoslikda muhim o'rin egallaydi. Matnning til va uslub jihatidan tahlil qilishda quyidagi jihatlari e'tiborga olinadi:

Leksik xususiyatlar: Matnda qo'llanilgan so'zlarning lug'aviy boyligi, sinonimlar, antonimlar, terminlar va dialektal so'zlarning ishlatilishi.

Grammatik xususiyatlar: Gap tuzilishi, fe'l zamonlari, so'z turkumlari va ularning qo'llanilishi.

Fonetik xususiyatlar: Tovushlarning talaffuzi, urg'u, intonatsiya va boshqa fonetik vositalarning qo'llanilishi.

Stilistik xususiyatlar: Metafora, metonimiya, epitet, tashbeh kabi badiiy tasvir vositalarining ishlatilishi.

Ushbu tahlillar matnning uslubiy xususiyatlarini aniqlashga, uning kommunikativ maqsadini tushunishga va muallifning uslubiy mahoratini baholashga yordam bera oladi [1].

MUHOKAMA(ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION)

Uslub tushunchasi deb tilning inson faoliyatining muayyan sohasi bilan bog'liq bo'la olgan vazifalariga ko'ra ajratilishi. Insonlarning hayot faoliyatidagi barcha sohalarida aloqa qilish jarayonida tildagi leksik, frazeologik, grammatik va fonetik vositalarni tanlash va ishlatishda birlaridan ma'lum darajada farq qiladilar. Umumxalq tili doirasida til vositalarining bunday tanlab olinishi nutqning turli xil ko'rinishlarining paydo bo'lishiga sabab bo'ladi.

Nutq uslublari esa tilshunoslikda nutq uslublari quyidagicha tasniflanadi:

So'zlashuv uslubi: Kundalik hayotda, oilada, ko'cha-ko'ya, ish joylarida va boshqa joylarda kishilarning fikr almashishi jarayonida qo'llanadigan nutq uslubi.

Rasmiy uslub deb rasmiy hujjatlar, qonun va farmonlar boshqa rasmiy yozishmalarda qo'llana oladigan uslub.

Ilmiy uslubga ilmiy maqolalar, tezislar, qo'llanmalar, darsliklar, monografiyalar va boshqa ilmiy asarlarda qo'llanadigan uslub.

Publitsistik uslub bu-ommaviy axborot vositalari, ya'ni gazeta-jurnal, radio, televideniya hamda internet uslubi. Bundan tashqari, Oliy Majlis yig'ilishlarida, mitinglarda, ma'ruzalar va nutqlarda ham qo'llaniladi.

Badiiy uslub badiiy adabiyotlarda, ya'ni she'rlar, hikoyalar, romanlar va boshqa badiiy asarlarda qo'llanadigan uslub [2].

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ/RESULTS).

Aforizmlarning til va uslub jihatidan tahlili ularning qanday shaklda va qanday ifoda vositalari orqali yozilganligini o'rganishga asoslanadi. Aforizmlar qisqa, lo'nda, lekin mazmunan chuqur bo'lgani uchun ularning badiiy jihatlari muhim rol o'ynaydi. Aforizmlarning shakliy tahlili uch asosiy shaklda uchraydi: poetik aforizmlar, nasriy aforizmlar, metaforik aforizmlar.

Poetik aforizmlar qisqa she'riy shaklda ifodalangan, badiiy vositalarga boy qofiya va ritmga ega bo'lgan hikmatli so'zlardir. Insonlarning tafakkurini oshirish, hayotiy donishmandlikni tarbiyalash va ma'naviyatni boyitishga uni mustahkamlashga xizmat qila oladi. Ular ko'pincha o'ziga xos badiiy tasvirlar, poetik san'atlar (tashbih, tazod, metafora, jinoyat, radif) yordamida fikrni yanada ta'sirchan ifodalaydi. Poetik aforizmlar she'riy shaklda ifodalangan bo'lib, qofiya, ritm va badiiy tasvir vositalaridan foydalanadi. Ular asosan Sharq adabiyotida juda ko'p uchraydi [3].

«Tilga ehtiyot bo'l, til balo, Ko'ngilni sindirsa, bo'lmaydi davo.»

So'z inson qalbiga ta'sir qiladi, ehtiyot bo'lish kerak. Bu aforizmlar tashbih va tazod orqali insonning axloqiy fazilatlarini ta'riflaydi.

Aforizmlar ortiqcha so'zlarsiz aniq fikrni yetkazishga intiladi. Ular odatda oddiy, tushunarli tilda yoziladi:

«Vaqt – eng qimmat boylik». (O'rinli qisqalik)

Antiteza (qarama-qarshilik).

Aforizmlarda ko'pincha tazod yoki qarama-qarshilik ishlatiladi:

«Katta yutuqlarning ortida katta risk bor» [2].

Ironiya va kinoya.

Ba'zi aforizmlar hajviy ruhda bo'lib, kinoya orqali fikr bildiradi:

“Ba'zi odamlar yolg'iz qolishni yoqtirishadi, chunki ular bilan qolish qiziqroq”.

Ritm va takrorlash.

Ba'zan aforizmlar ohangdorlik va takroriylikka asoslanadi:

«O'rgan, harakat qil, muvaffaqiyat qozon».

Nasriy aforizmlar deb qisqa, mazmunli va hikmatli fikrlarni hamda she'riy shakldan farqli ravishda, sodda va bevosita nasr shaklida ifodalovchi iboralardir. Ular ko'pincha chuqur ma'no va hayotiy tajribalarni o'zida mujassam shuning bilan bir qatorda aniq va lo'nda yetkazishga yo'naltiriladi [4].

«Yaxshilik qil, lekin hamma bilishini kutma» (Benjamin Franklin) Bu uslub G'arb aforizmlarida keng tarqalgan.

Alisher Navoiy hikmatlari orasida shunday nasriy aforizmlarni ham uchratish mumkin:

«Katta kishilar yoshlarni masxara va kulgi qilsa, ular qoshida o'zi shuncha obro'siz va bachkana tuyuladi; yoshlar ham kattalarga nisbatan hazil-mutoyiba qilishdan tiyilmog'i lozim».

Ushbu aforizmlar inson hayoti, axloqiy qadriyatlar va kundalik tajribalar haqida chuqur mulohazalarni ifodalaydi. Ularni o'qish va tahlil qilish orqali inson o'z hayotiga yangi nigoh bilan qarashi va ma'naviy o'sishga erishishi mumkin.

Metaforik aforizmlar — bu qisqa, mazmunli iboralar bo'lib, ular biror tushuncha yoki hodisani boshqa bir narsa bilan bevosita taqqoslash orqali ifodalaydi. Metafora vositasida aforizmlar yanada ta'sirchan va yodda qolarli bo'ladi.

Misollar:

«Hayot — bu sahna, biz esa undagi aktyorlarmiz» [2].

Hayotni bir sahnaga, odamlar esa aktyorlarga qiyoslanadi, bu esa hayotning sham misoli o'tkinchiligi va bundagi turli xildagi rollarimizning vaqtinchaligi haqida mulohaza yuritishga undaydi.

«Ilm — nur, johillik — zulmat».

Bu yerda ilmni yog'duga yani nurga, johillikni esa qora zulmatga qiyoslanib, bilimning muhim ahamiyatli va johillikning kishiga zararli ekanligi ta'kidlanadi.

«Til — qalbning kaliti».

Bu xildagi aforizmlar chuqur ma'noga ega bo'lib, inson tafakkurni qo'zg'atadi. Metaforik aforizmlar ko'pincha chuqur ma'nolarni oddiy va obrazli tarzda ifodalab, talabalar yoki tinglovchilarga o'z ta'sirini o'tkazadi va ularni mulohaza qilishga undaydi. Metaforalarga boy aforizmlar hayotiy haqiqatlarni bevosita emas, balki obrazli va badiiy tasvirlar orqali yetkazadi.

«Bilim — nur, johillik — zulmat». (Sharq maqollari) [3].

«Hayot — bu sahna, unda hamma o'z rolini o'ynaydi». (Uilyam Shekspir)

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ/CONCLUSION). Aforizmlarning poetik, nasriy yoki metaforik shaklda yozilishi ularning ifoda uslubini belgilaydi. Sharq adabiyotida poetik va metaforik aforizmlar ko'p uchrasa, G'arb adabiyotida esa nasriy va lo'nda ifoda etilib keng tarqalgandir. Shuningdek, antiteza, kinoya va ritm kabi uslublar aforizmlarni yanada ta'sirchan qiladi. Aforizmlar til va uslub jihatdan turli ko'rinishlarga ega bo'lib, ularda qisqalik, metaforalar, antitezalar va allegoriyalar keng qo'llanadi. Uslubiy jihatdan esa nasriy, poetik, kinoyali yoki qisqa va ritmik shakllarda uchraydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

(ИСПОЛЬЗОВАННАЯ

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES)

1. Mirzayev T., Musoqulov A., Sarimsoqov B. O'zbek xalq maqollari. — Toshkent: “Fan”, 1987. — 368 b.
2. O'rayeva D., Quvvatova D. Jahon adabiyoti terminlarining izohli lug'ati: umumiy o'rta ta'lim maktabi, akademik listey o'quvchilari, filolog talabalar hamda o'qituvchilar uchun o'quv qo'llanma. — T: “Navro'z” nashriyoti, 2019. — 22 b.
3. Карпинская Н.В. и др. Вестник РУДН. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика. 2023. Т. 14. № 4. — С. 1253–1270.
4. Ларин Б.А. Очерки по фразеологии // Очерки по лексикологии, фразеологии и стилистике: Уч. зап. /ЛГУ. Л., 1956. — № 198. — С. 201-202.